



Wetenschappelijk Instituut voor het CDA  
Daan T. Sanders

---

## Nieuwe gemeenschapszin

Voorstel voor een  
maatschappelijke  
dienstplicht

# Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding	6
Het belang van democratisch burgerschap	8
Diensttijd in historisch en internationaal perspectief	14
Inzichten in de effecten van een diensttijd	22
Voorstel voor een nieuw diensttijdstelsel	28
Bijlage 1: Drie juridische mogelijkheden voor een verplichte diensttijd	32
Bijlage 2: Juridisch kader voor het uitvoeren van arbeid in risicovolle sectoren	34

# Voorwoord

Gandhi trok eens door India om de harten te winnen van de bevolking voor zijn strijd om de onafhankelijkheid van het land. Bij een dorp aankomend, stonden de bewoners hem juichend op te wachten. Na een warme welkomstgroet veranderde de houding van de dorpingen en begonnen zij te klagen: 'Wij wachten hier al tien jaar op een waterput die ons door de overheid is beloofd.' 'Wat!', riep Gandhi, en hij gebaarde naar een omstander: 'Haal een schop voor mij.' Al snel kwam de man terug met een schop. 'Hier', zei Gandhi. Hij pakte de schop, zette hem in de grond en begon een put te graven. 'Zo doen we dat. Wij vormen de overheid.'

De moraal van dit verhaal is actueel. De eenentwintigste eeuw is de eeuw van de burger. Het CDA heeft vaak al het belang van democratisch burgerschap benadrukt. De samenleving is immers geen verzameling van mensen die toevallig samenwonen, maar de vrucht van samenwerking, wederzijdse verantwoordelijkheid en onderlinge betrokkenheid. Dat besef dringt gelukkig steeds meer door. Inmiddels moedigt de overheid burgers volop aan om actief de samenleving vorm te geven, om zelf die spreekwoordelijke waterput te graven.

Maar daarmee is het goede samenleven nog geen vanzelfsprekendheid, dat moet daadwerkelijk geoefend worden. Want de democratische rechtsstaat kan alleen vitaal zijn als deze gedragen wordt door een democratische rechtsgemeenschap, die de waarden van die rechtsstaat beoefent en beleeft.

Met deze notitie, *'Jong geleerd, blijft gedaan. De maatschappelijke diensttijd als kans voor een sterke samenleving'*, wil het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (WI) een impuls geven aan de invulling van dat burgerschap via een nieuw diensttijdstelsel in Nederland. Je inzetten voor de samenleving en iets doen voor een ander, mensen ontmoeten buiten de eigen leefwereld en je talenten ontwikkelen: dat zijn de doelen van ons voorstel voor een diensttijd.

Het is goed nieuws dat zich, afgaande op de verkiezingsprogramma's van de verschillende politieke partijen, een politieke meerderheid aftekent voor een diensttijd voor jongeren en jongvolwassenen. Deze notitie onderstreept niet alleen het maatschappelijk belang van een diensttijd, ze laat ook zien hoe we een nieuw diensttijdstelsel in de praktijk vorm kunnen geven.

Wij danken in het bijzonder de penvoerder, WI-fellow Daan T. Sanders, voor zijn goede werk. Ook danken wij de begeleidingscommissie, onder voorzitterschap van Willem Jelle Berg, voor haar inspiratie, adviezen en

tekstsuggesties. Deze commissie bestond verder uit Gerard Adelaar, Lina Boukhoubza, Matthijs Buijs, Pieter Jan Dijkman, Stefan Mastenbroek, Annelies van Vark en Veronique van 't Westeinde. Tot slot bedanken wij CDA-Tweede Kamerleden Harmen Krul en Derk Boswijk voor hun meedenken.

Pieter Jan Dijkman  
*Directeur*  
*Wetenschappelijk Instituut*  
*voor het CDA*

Aart Jan de Geus  
*Voorzitter*  
*Wetenschappelijk Instituut*  
*voor het CDA*

# Inleiding

Wat is het maatschappelijk belang van een nieuw diensttijdstelsel in Nederland en hoe zou dat in de praktijk vorm kunnen krijgen? Dat is de centrale vraag voor deze notitie van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Om die vraag te beantwoorden zal allereerst het belang van een nieuw diensttijdstelsel worden verkend (hoofdstuk 2). Om twee redenen is een maatschappelijke diensttijd van belang. Ten eerste is het voor een weerbare democratie van belang om mensen permanent te oefenen in verantwoordelijkheid voor anderen. In een democratische rechtsorde kan vrijheid niet zonder verantwoordelijkheid. Ten tweede staat de sociale samenhang in Nederland onder druk. Een sociale crisis kan de democratische rechtsorde ondermijnen en daarom is het zo nodig te investeren in de ontmoeting tussen verschillende leef- en denkwerelden.

Vervolgens (hoofdstuk 3) wordt de diensttijd in historisch en internationaal-vergelijkend perspectief geplaatst. De diensttijd kent vooral een militaire geschiedenis. Hoe heeft die zich door de tijd heen ontwikkeld en wat waren de beweegredenen? Ook wordt bezien hoe andere landen de diensttijd organiseren of hebben georganiseerd.

In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 4) wordt onderzocht welke effecten de diensttijd kan hebben. In de wetenschappelijke literatuur is er al best veel over bekend. Denk aan de effecten op sociale cohesie en persoonlijke voldoening, inzet voor de publieke zaak en de sociaal-economische gevolgen voor de dieners zelf.

In het slothoofdstuk (hoofdstuk 5) staat het 'hoe' centraal: hoe kan een nieuw diensttijdstelsel in Nederland in de praktijk vorm krijgen?

---

## Ons voorstel voor een maatschappelijke diensttijd in het kort:

- Een verplichte diensttijd voor alle Nederlandse jongeren tussen de 18 en 27 jaar of eerder, bij vroege schoolverlaters. Het doel is het ontmoeten van mensen buiten de eigen leefwereld, iets doen voor een ander en bijdragen aan een weerbare samenleving en stabiele democratische rechtsstaat.
- Enkele honderden, opbouwend tot enkele duizenden, jongeren kunnen een voltijds dienstjaar bij Defensie vervullen. Deze jongeren moeten meerderjarig zijn.

- De overige jongeren vervullen een fulltime of parttime dienstdienst van zes tot twaalf maanden bij een sector die het algemeen belang dient, zoals de zorg, het onderwijs of de politie.
- De deelnemers aan de dienstdienst krijgen wettelijk minimumloon.
- Gezien de omvang van de operatie is sprake van een overgangperiode van enkele jaren, waarin van vrijwillige deelname wordt toegewerkt naar een verplichting.

# Het belang van democratisch burgerschap

**De maatschappelijk diensttijd is een middel om het democratisch burgerschap te beoefenen en te versterken. Om twee redenen is een nieuw diensttijdstelsel nodig. Ten eerste is het voor een weerbare democratie van belang om mensen te oefenen in verantwoordelijkheid voor anderen. Vrijheid kan niet zonder verantwoordelijkheid. Ten tweede is het voor de sociale samenhang van belang om de ontmoeting tussen verschillende leefwerelden te stimuleren.**

Burgerschap is een veelvuldig gehanteerd begrip. Het wordt in het politieke en maatschappelijke debat op verschillende manieren ingezet en roept verschillende associaties op. Voor de een betekent burgerschap het recht om ‘mee te mogen doen’, voor de ander betekent het vooral het recht op individuele zelfontplooiing en voor een derde het recht op bescherming tegen een al te opdringerige staat.<sup>1</sup>

In de christendemocratie is burgerschap nauw verbonden met vrijheid én verantwoordelijkheid, als onderdeel van een gemeenschappelijke zoektocht naar het goede samenleven. Want de samenleving is immers geen verzameling van individuen die toevallig samenwonen, maar de vrucht van samenwerking, wederzijdse verantwoordelijkheid en onderlinge betrokkenheid.

Er zijn twee ontwikkelingen die vragen om een hernieuwde invulling van het burgerschap. In de eerste plaats is er geleidelijk een disbalans ontstaan tussen vrijheden en verantwoordelijkheid. In de tweede plaats ontstaan er

---

<sup>1</sup> Ted van de Wijdeven, *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*, Delft, 2012, p. 35.

steeds meer vouwlijnen tussen groepen Nederlanders en komt de sociale samenhang daarmee onder druk te staan.

### Vrijheden en verantwoordelijkheden

Het is voor een sterke samenleving belangrijk om zich te oefenen in burgerschap en in de verantwoordelijkheid voor elkaar. Persoonlijke vrijheid en zelfontplooiing zijn enorme verworvenheden.<sup>2</sup> Er zijn gelukkig weinigen die dat zullen ontkennen. Ongeacht afkomst, stand, geslacht, ras of godsdienst dient ieder mens beschouwd te worden als een vrij persoon, die in denken en doen niet onder dwang mag staan van een ander, die zijn leven zelf moet kunnen vormgeven en daar verantwoordelijkheid voor moet kunnen nemen.

Vrijheid kan echter verkeerd of eenzijdig worden begrepen, zodanig dat verantwoordelijkheid uit beeld raakt. De vrijheid krijgt namelijk in het politieke debat vaak een absolutistische, individualistische en procedurele invulling. Absolutistisch, omdat vrijheid in de hedendaagse politiek geldt als de hoogste, absolute waarde, die boven andere waarden verheven is. Individualistisch, omdat vrijheid steeds vaker wordt verbonden met de vrijheid van het individu: wij allen moeten tegenwoordig vrije, autonome individuen zijn, die de bestaande orde voortdurend bevragen en uitdagen. En procedureel, omdat het vrijheidsbegrip steeds vaker een procedurele invulling krijgt in plaats van een inhoudelijke invulling. Een actueel voorbeeld is de omgang met de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting. Dat grondrecht lijkt steeds meer te staan voor de hoogste vorm van individuele vrijheid en voor het recht om de ander te beledigen. Die invulling van de vrije meningsuiting leidt op zichzelf tot een lege vrijheid. Het gaat er immers niet om wát er wordt gezegd, het gaat er simpelweg om dát er vrijheid van meningsuiting is. Dat is een onverschillig en procedureel 'agreement tot disagree': ik bemoei me niet met jou als jij je niet bemoeit met mij. Op die manier raakt de verantwoordelijkheid voor de ander al snel uit zicht.

De christendemocratie reikt een ander perspectief op vrijheid aan. In die traditie is vrijheid niet absoluut en niet louter individueel ingevuld, maar is vrijheid de mogelijkheid voor burgers om samen met elkaar de samenleving vorm te geven en recht te doen aan ieders taak en positie in de samenleving. Zo bezien zijn de grondwettelijke vrijheden onderdeel van een gemeenschappelijke

---

2 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Gezag, vrijheid en burgerschap De rol van de overheid in onze samenleving*, Den Haag, 2016, p. 55.



zoektocht naar het goede samenleven. Met andere woorden: vrijheid is onlosmakelijk verbonden met verantwoordelijkheid voor de ander.

Voor een weerbare democratie is het verantwoordelijkheidsbesef voor het grotere geheel onmisbaar. De vrijheden worden immers mogelijk gemaakt door een solide democratische rechtsstaat met een verantwoordelijke en weerbare samenleving. Zonder dat zou het niet mogelijk zijn gebruik te maken van je vrijheden. Bekende tirannieke dictaturen laten dat wel zien.

Het besef dat de vrijheid niet zonder verantwoordelijkheid kan, lijkt soms verdwenen. Sinds de militaire dienstplicht is opgeschort, vragen we van weinigen meer iets bij te dragen, behalve met betaald werk aan de economie. En dat kan ook. De democratische rechtsstaat maakt het, paradoxaal, mogelijk dat mensen zich aan hun democratische verantwoordelijkheden onttrekken. Maar krachtige samenlevingen met sterke democratische instituties gaan precies die mogelijkheid tot valsspelen een beetje tegen.<sup>3</sup> Het zou vanuit die optiek goed zijn als sociale dienstverlening een vast bestanddeel wordt van het leven als mens en als burger in dit land. Een maatschappelijke dienstdadigheid kan bijdragen aan het vergroten van de verantwoordelijkheid jegens elkaar en de hele samenleving met een krachtige democratie.

### Nieuwe sociale vouwlijnen

Er is nog een maatschappelijke ontwikkeling die vraagt om een maatschappelijke dienstdadigheid. We lijken het zicht op de samenleving als ons gemeenschappelijk huis kwijt te raken. Door de samenleving lopen tal van scheidslijnen. Of beter gezegd: vouwlijnen. Want ondanks alle ‘scheidlijnen’, ‘kloven’ en ‘segregatie’ leven we van dag tot dag met elkaar samen en blijven we met elkaar verbonden. Mensen vormen in al hun verscheidenheid een samenleving met elkaar, en dat als zodanig maakt dat ze een gemeenschap vormen.

Toch staat de sociale samenhang onder druk. Er is sprake van steeds meer bubbels en minder ontmoetingsplekken.<sup>4</sup> Veel burgers lijken de binding met elkaar, met de Nederlandse samenleving en de overheid kwijt te zijn; verschillende groepen ontmoeten elkaar nauwelijks meer en wantrouwen elkaar te vaak. Er is veel onbegrip.

3 Robert D. Putnam, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, Touchstone, 2000, p. 349.

4 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Lang leve het verschil, weg met de fragmentatie. Een christendemocratisch antwoord op het sociale vraagstuk van deze tijd*, Den Haag, 2015.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau toont dat aan in zijn studies. Het waarschuwt voor structurele ongelijkheid die het sociale weefsel van de samenleving aantast. Het planbureau onderscheidt zeven verschillende sociaal-economische klassen in Nederland: de werkende bovenlaag (19,9%), de jongere kansrijken (8,6%), de rentenierende bovenlaag (12,2%), de werkende middengroep (24,9%), de laagopgeleide gepensioneerden (18,1%), de onzekere werkenden (10,0%) en het precariaat (6,3%).<sup>5</sup> De gevestigde bovenlaag en het precariaat behoren tot de uitersten. De groep van de rentenierende en werkende bovenlaag bezit in alle opzichten de grootste hoeveelheid kapitaal. Deze groep is hoogopgeleid, heeft een goed inkomen, beschikt over een eigen koopwoning en een vermogen en kan terugvallen op een groot instrumenteel en sociaal netwerk. Het precariaat vormt het tegendeel. Deze groep is de meest kwetsbare groep in de samenleving; ze telt voornamelijk laagopgeleiden en mensen met weinig inkomen en vermogen, ze huren vrijwel allemaal een woning en ze hebben vaak een beperkt netwerk.

De verschillen tussen deze bevolkingsgroepen zijn niet alleen sociaal-economisch van aard, maar ook sociaal-cultureel. De meningen over hoe we goed met elkaar moeten samenleven lopen sterk uiteen. De groepen aan de 'onderkant' hebben minder kansen in de maatschappij, en ook minder vertrouwen in elkaar, de politiek en de overheid. Zij geven hun leven een veel lager cijfer en plaatsen zichzelf onderop de maatschappelijke ladder.<sup>6</sup> In sociaal-cultureel opzicht zijn de verschillen tussen mensen met migratieachtergrond en mensen zonder migratieachtergrond soms ook zorgwekkend te noemen. Een grote verscheidenheid naar herkomst maakt het ingewikkelder om samen te leven in buurten of gemeenten. Zowel bij gevestigde inwoners als bij nieuwkomers kan sprake zijn van gevoelens van onbehagen en onveiligheid.<sup>7</sup>

Het gevolg van deze sociale ongelijkheid is onrust en onbehagen onder bepaalde groepen en polarisatie tussen groepen. De groeiende onrust is af te meten aan het aantal protesten. Het aantal demonstraties is gegroeid van 1315 in 2014 naar 4227 in 2021.<sup>8</sup> Soms zelfs leidt de onrust tot antidemocratisch

---

5 Cok Vrooman e.a., *Eigentijdse ongelijkheid. De postindustriële klassenstructuur op basis van vier typen kapitaal. Verschil in Nederland 2023*, Den Haag, 2023. Rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

6 Vrooman, *Eigentijdse ongelijkheid*.

7 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor de migratiesamenleving*, Den Haag 2020, p. 75.

8 J. van Stekelenburg, 'Het nieuwe demonstreren', in: *Cahiers Politiestudies* 67, nr. 2 (2023), p. 1-274.

verzet.<sup>9</sup> Buitenlandse mogendheden buiten deze polarisatie uit door de verspreiding van desinformatie met als doel het destabiliseren van het land.<sup>10</sup>

Sociale media kunnen hierbij een negatieve rol spelen.

Niet iedereen komt in protest: een ander gevolg van afnemende sociale cohesie is dat groepen mensen zich terugtrekken uit de samenleving. Er is een sterke relatie tussen opleidingsniveau en inkomen en de kans dat mensen ‘afhaken’ en zich niet meer willen verbinden met politiek en samenleving.<sup>11</sup> In onderzoek wordt wel gesproken over ‘verborgen wijken’, waar autoriteiten moeilijk verbinding krijgen met burgers.<sup>12</sup> Het wantrouwen in de overheid, instituties en de medemens is eenvoudigweg te groot.

Daarmee kan de democratische rechtsorde onder druk komen te staan. Een weerbare democratische rechtsorde is immers inclusief: democratie gaat uit van de gelijkwaardigheid van burgers. Ieder heeft het recht om een bijdrage te leveren aan het publieke leven en zijn stem te laten horen, ongeacht sociale of culturele achtergrond. En een weerbare democratie gaat ook uit van een realistisch perspectief op samenleven: de samenleving is veelkleurig en veelstemmig.<sup>13</sup> De erkenning van deze principiële pluriformiteit is eigen aan een weerbare democratische rechtsstaat; onder een totalitair, dictatoriaal regime heerst vaak een romantisch eenheidsideaal van een homogeen volk, dat één en ondeelbaar is.

Er is, kortom, alle reden om te investeren in een weerbare democratie en de ontmoeting met de onbekende ander te bevorderen, om zo verschillende

9 J.C.J. Boutellier, *Nodale orde: veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*, Amsterdam, 2007, p. 51; F. Fukuyama, ‘30 years of world politics: What has changed?’, in: *Journal of Democracy* 31, nr. 1 (2020), p. 11-21; F. Fukuyama, ‘Liberalism and its discontents. The challenges from the left and right’, in: *American Purpose*, 5 oktober 2020. Te raadplegen via: <https://www.americanpurpose.com/articles/liberalism-and-its-discontent/>

10 National Coordinator for Security and Counterterrorism, *Χίμαιρα An analysis of the ‘hybrid threat’ phenomenon*, 2019; AIVD, MIVD, & NCTV, *Dreigingsbeeld Statelijke Actoren*, 2022; F. Bekkers, ‘Maatschappelijke ontgoocheling van de middenklasse. Optreden, oorzaken en gevolgen’, in: *Cahiers Politiestudies* 67, nr. 2 (2023), p. 1-274.

11 Josse de Voogd en René Cuperus, (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden*, 17 december 2021. Te raadplegen via: <https://www.kennisopenbaarbestuur.nl/documenten/rapporten/2021/12/17/atlas-van-afgehaakt-nederland>

12 J. Terpstra & R. Salet, ‘Gebiedsgebonden politiewerk in superdiverse wijken’, in: *Cahiers Politiestudies* 67, nr. 2 (2023), p. 1-274.

13 Zie ook Adviescommissie Versterken Weerbaarheid Democratische Rechtsorde, *Tussentijdse voortgangsrapportage*, 7 april 2023, p. 5. Te raadplegen via: [pdf \(overheid.nl\)](#); Adviescommissie Versterken Weerbaarheid Democratische Rechtsorde, *Koester de democratie! Een dringende oproep om de democratische rechtsorde weer voor iederéén te laten werken*. Eindrapportage, 2 november 2023. Te raadplegen via: [file \(overheid.nl\)](#)

leefwerelden en denkwerelden bij elkaar te brengen en tegenstellingen te overbruggen.<sup>14</sup>

---

14 Putnam, *Bowling Alone*, p. 23.

# Diensttijd in historisch en internationaal perspectief

**Voor een goed overzicht is het nuttig om de diensttijd in historisch en internationaal-vergelijkend perspectief te bezien. In de Nederlandse geschiedenis zijn er verschillende vormen van dienst aan de samenleving geweest die raakvlakken hadden met wat we nu 'diensttijd' noemen. Ook andere Europese landen kennen vormen van een dienstplicht of diensttijd.**

Het begrip burgerschap is een veelvuldig en veelvoudig gehanteerd begrip, dat geldt inmiddels evenzeer voor de diensttijd. Er bestaan verschillende ideeën en gedachten over de diensttijd.

Dat is in het verleden in wezen altijd al zo geweest. De diensttijd kent vooral een militaire geschiedenis, in de vorm van een militaire dienstplicht. Opvattingen daarover hebben zich door de tijd heen ontwikkeld. In het eerste deel van dit hoofdstuk worden verschillende vormen van de diensttijd uit het verleden belicht.

Ook uit internationaal-vergelijkend perspectief blijkt dat er vele smaken bestaan wat betreft diensttijdstelsels. In het tweede deel van dit hoofdstuk worden drie stelsels uit verschillende landen belicht.

## Historie

### Militaire dienstvormen voor 1997

De militaire dienstplicht werd tijdens de Franse bezetting (1810) ingesteld. Het dienstplichtstelsel van voor de Tweede Wereldoorlog bestond uit een lotingssysteem voor jonge mannen. Hiermee werd bepaald wie zich voor militaire dienst moest melden en wie vrijstelling kreeg. Het was mogelijk om een vervanger tegen betaling de dienstplicht te laten vervullen. In de praktijk was de dienstplicht een klassensysteem waarin vooral de jongens uit de gegoede milieus zich konden onttrekken aan de dienst.<sup>15</sup>

Tijdens de Koude Oorlog kende Nederland een grootschalig militair dienstplichtstelsel zonder individuele loting.<sup>16</sup> Dit moet worden gezien in de context van de enorme krijgsmachten van de NAVO-en Warschaupactlanden die in Europa tegenover elkaar stonden. Als gevolg van een beleid van kwaliteit boven kwantiteit liep het aantal opgeroepen dienstplichtigen gestaag terug, van circa 70.000 in de jaren vijftig tot 40.000 in de jaren tachtig. De duur van de actieve opleidingstijd werd ook in stappen teruggebracht, van de 20 maanden (voor het kader van (onder)officieren en specialisten 24 maanden) in de jaren vijftig tot uiteindelijk 12 maanden (14 of 15 maanden voor genoemde groepen). Na de opleidingstijd gingen dienstplichtigen met grootverlof en waren zij zo'n vijftien jaar oproepbaar voor herhalingsoefeningen bij hun eenheid, hetgeen meestal zo'n een tot twee keer in die vijftien jaar voorkwam. Vrijstellingsgronden waren, behalve vrouw-zijn, onder andere de zogeheten 'broederdienst', kostwinnerschap en beroepen als koopvaardij en de christelijke geestelijkheid. Eind jaren tachtig werd het salaris op het individuele bijstandsniveau gebracht; daar werden wel de kosten voor gebruikte maaltijden en huisvesting van afgetrokken. Dienstplichtigen mochten ook gratis gebruik maken van het openbaar vervoer. Tijdens de Koude Oorlog waren er in

15 Zie onder meer Eduard W.R. van Roon, *Lotgevallen: De beleving van de dienstplicht door de Nederlandse bevolking in de negentiende eeuw*, Amsterdam, 2013. Dissertatie; Ben Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914*, Amsterdam, 2009.

16 Voor de militaire aspecten en perspectieven van dit systeem, zie: Jan Hoffenaar en Ben Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht, 1945-1990*, Den Haag, 1994; Een kritische studie, met nadruk op de juridische aspecten en de dienstweigering, is te vinden in: Stan Meuwese, *Twee eeuwen dienstplicht, discipline, dienstweigering en desertie: deelnemen (of niet) aan de Nederlandse krijgsmacht in rechtshistorisch perspectief*, Oisterwijk, 2017; Een overzicht en analyse met de nadruk op de economische aspecten is te vinden in: Simon Duindam, *Military Conscriptio: An Economic Analysis of the Labour Component in the Armed Forces, Contributions to Economics, 1431-1933*, Heidelberg, 1999.

toenemende mate mogelijkheden tot het vervullen van een vervangende dienstplicht in de maatschappij, bijvoorbeeld bij een goed doel, voor weigeraars op ethische gronden, zoals pacifisten.

### **Afschaffing militaire dienstplicht**

Na de Koude Oorlog hebben veel met name Europese landen de militaire dienstplicht afgeschaft of opgeschort. Het was de periode van Fukuyama's 'The End of History', waarin het idee leefde dat landen over de hele wereld de democratische rechtsstaat zouden omarmen en zouden stoppen met elkaar bevechten. De krijgsmachten werden meer ingezet voor vredes- en stabilisatiemissies; men wilde voor dat soort missies, vaak in het verre buitenland, het liefst geen dienstplichtigen inzetten en kon hen daar ook minder toe verplichten. De inzet was een kleinere, professionele krijgsmacht, geschikt voor complexe vredesmissies. Ook werd de dienstplicht als steeds onrechtvaardiger gezien omdat steeds minder jongens daadwerkelijk werden opgeroepen, waardoor een scheve verdeling ontstond. Nederland heeft de (militaire) dienstplicht nooit afgeschaft, maar in 1993 werd wel besloten de opkomstplicht op te schorten en op 1 mei 1997 werd de opkomstplicht daadwerkelijk opgeschort. Sinds 1 januari 2020 geldt de militaire dienstplicht ook voor vrouwen. Alle 17-jarige Nederlanders krijgen een brief van de overheid over de dienstplicht, maar zij hoeven niet 'op te komen'.

Sinds de jaren negentig is in Nederland, zeker vanuit christendemocratische kring, veel nagedacht en gepubliceerd over diensttijd- en plichtvarianten, zowel militair als meer civiel. Zo publiceerde het CDJA al in 1992, tijdens de discussies over de afschaffing van de militaire dienstplicht, een rapport over een periode van algemene maatschappelijke dienstverlening.<sup>17</sup>

### **Maatschappelijke Stage (MAS)**

Een van de belangrijkste producten van die zoektocht na de Koude Oorlog was de Maatschappelijke Stage (hierna: MAS) die in 2007 ontstond onder leiding van staatssecretaris Marja van Bijsterveldt. Met als primaire doelstelling dat 'alle jongeren tijdens hun schooltijd kennis maken met én een onbetaalde bijdrage leveren aan de samenleving' en als secundaire doelstelling om vrijwilligerswerk onder jongeren te stimuleren<sup>18</sup>, maar ook met duidelijke

---

17 CDJA, *Algemene Dienstverlening, Nu of Nooit*, Den Haag, 1992.

18 Zie ook: Maaike van Houten, 'Maatschappelijke stage vervult wensdroom CDA', in: *Trouw*, 24 april 2010, voorpagina. Te raadplegen via: <https://www.trouw.nl/nieuws/maatschappelijke-stage-vervult-wensdroom-cda-b0442866/>

indicatie dat het ‘niet de bedoeling [is] dat het een soort beroepsgerichte stage wordt, om vaardigheden en competenties op te doen voor een later beroep.’<sup>19</sup>

Onder de noemer ‘vrijheid, maar geen vrijblijvendheid’ was de MAS tussen 2011 en 2014 via het middelbare schoolcurriculum verplicht. Leerlingen en scholen hadden veel vrijheid in de keuze voor een stageaanbieder en invulling van de stage, maar de verplichting maakte dat alle leerlingen deel moesten nemen, voor een minimum van 72 uur in drie maanden. Ook dat laatste kon vrij ingevuld worden, zoals bijvoorbeeld één dag per week, twaalf weken lang. Jaarlijks deden er 195.000 leerlingen van rond de 14 tot 16 jaar mee aan de Maatschappelijke Stage. In 2014 zette het kabinet-Rutte II (VVD en PvdA), tegen de zin van het CDA, een streep door de verplichting en subsidiëring.<sup>20</sup> Daarna bleef de MAS in het onderwijs bestaan, maar nam de deelname af.

### **Maatschappelijke Diensttijd (MDT) en Defensieprojecten**

In de periode na de MAS werd vooral de Maatschappelijke Diensttijd belangrijk. Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA publiceerde in 2015 en 2016 rapporten met pleidooien voor een jaar dientijd.<sup>21</sup> In 2017 riep het CDA in het verkiezingsprogramma op tot een ‘nieuwe maatschappelijke dienstplicht’, in te vullen bij Defensie, de zorg, de politie en andere maatschappelijke organisaties. Deze zou op termijn moeten gelden voor alle jongeren en gefaseerd worden ingevoerd.<sup>22</sup> Tijdens het kabinet-Rutte III (VVD, CDA, D66 en ChristenUnie) werd de Maatschappelijke Diensttijd (MDT) ingesteld en georganiseerd in co-creatie met jongeren, gemeenten, maatschappelijke partners en de rijksoverheid.

Vanaf de oprichting in 2018 tot halverwege 2023 hebben circa 100.000 jongeren deelgenomen en maken meer dan 8000 partnerorganisaties onderdeel uit van het MDT-netwerk, in uiteenlopende sectoren; natuur & dier, techniek

19 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Samen leven kun je leren. Plan van aanpak voor de invoering van de maatschappelijke stage in het Voortgezet Onderwijs*, Den Haag, 2007.

20 Michel Rog, ‘De verplichte maatschappelijke stage verdwijnt. Doodzonde’, 16 juni 2014. Te raadplegen via: <https://www.cda.nl/rog/blog/de-verplichte-maatschappelijke-stage-verdwijnt-doodzonde>

21 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Lang leve het verschil*, 2015; Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Gezag, vrijheid en burgerschap*, 2016.

22 CDA, *Keuzes voor een beter Nederland. Verkiezingsprogramma 2017-2021*, Den Haag, 2017, p. 17-18.



& ICT, politiek & bestuur, onderwijs & educatie, media & cultuur, sport, veiligheid, zorg & welzijn.<sup>23</sup>

Deelname aan MDT-projecten is vrijwillig. Het gaat om jongeren tussen de 12 en 30 jaar, die tachtig uur in zes maanden tijd – meestal in deeltijd naast onderwijs of werk – deelnemen. Ze krijgen begeleiding, maar ontvangen geen salaris, hoewel zij soms wel vrijwilligersvergoedingen of andere onkostenvergoedingen ontvangen. De primaire doelstellingen voor de MDT werden in 2019 door het kabinet als volgt vastgesteld: ‘(op termijn) iets doen voor een ander of de samenleving’ waarin het werk voor het algemeen goed naar voren komt alsmede (indirect) het stimuleren van vrijwilligerswerk ook in de toekomst; ‘ontmoetingen’, waarin het doorbreken van ‘bubbels’ wordt gecombineerd met persoonlijke netwerkontwikkeling; en ‘talentontwikkeling’, waarmee de MDT in tegenstelling tot de MAS expliciet ook gericht is op het ‘vergaren van individuele vaardigheden om hun toekomstperspectief te verrijken’.<sup>24</sup>

In het verkiezingsprogramma van 2021 pleitte het CDA voor een uitbouw van de bestaande, vrijwillige MDT ‘tot een landelijk dekkend en duurzaam netwerk’ genaamd ‘nationale diensttijd’.<sup>25</sup> MDT werd in het coalitieakkoord van 2021 vergroot door een verdubbeling van het jaarlijkse budget. Sindsdien is het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het primair verantwoordelijke departement in de uitvoering en het verder uitbouwen van de MDT en groeit het project nog altijd.

Defensie zoekt sinds de afschaffing van de dienstplicht ook naar mogelijkheden om jongeren een tijd te binden aan het verantwoordelijke werk van de krijgsmacht. Zo kan de MDT binnen Defensie worden ingevuld en Defensie heeft ook tal van stagemogelijkheden voor technisch geschoolden, naast de reguliere personeelwervingcampagnes. Daarnaast is de krijgsmacht echter ook sinds enkele jaren bezig met diensttijd-gerelateerde initiatieven om jongeren op tijdelijke of deeltijdbasis aan de krijgsmacht te binden. Bij het ‘Defensy College’ krijgen universitaire- en hbo-studenten een reservistenstatus

---

23 Zie Laura Hendrick, Wander van der Vaart, en Anja Machielse, *Ik heb geleerd dat vrijwilligerswerk iets heel moois is.* 'Evaluatie van de trajecten MDT YourCube en MDT Onderwijs van TijdVoorActie, Utrecht, juni 2023, p. 5. Rapport van de Universiteit voor Humanistiek.

24 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 'Voortgang Maatschappelijke Diensttijd. Kamerbrief 1711790-207471-MDT', 3 juli 2020.

25 CDA, *Nu doorpakken, voor een sterke en eerlijke economie, een betrouwbare en dienstbare overheid, een veilige en verantwoordelijke samenleving.* Verkiezingsprogramma 2021-2025, Den Haag, 2021, p. 17.

en werken zij een tot twee dagen per week op uiteenlopende plekken binnen de Defensieorganisatie. Daarnaast is er, na pleitbezorging van CDA-Tweede Kamerlid Derk Boswijk, een voltijdvariant onder de naam ‘Dienjaar’ (*Gap Year*) ingesteld. De eerste editie met enkele honderden plaatsen is een succes gezien het grote aantal aanmeldingen.<sup>26</sup>

In het verkiezingsprogramma *Recht doen*, uit 2023, heeft het CDA gepleit voor het invoeren van een maatschappelijke dienstplicht. ‘Voortbouwend op het succes van de vrijwillige maatschappelijke diensttijd zetten alle jongeren zich een deel van hun tijd in voor de samenleving. Dat kan bij defensie, in de zorg of bij maatschappelijke organisaties, zoals verenigingen. De dienstplicht voeren we stap voor stap in.’<sup>27</sup>

## Internationaal

### Algemene militaire dienstplicht

Een militair dienstplichtmodel zoals Nederland dat voor 1997 had, bestaat in vergelijkbare vorm tegenwoordig op vele plekken ter wereld nog, waaronder in de Baltische staten, Finland, Griekenland, Israël, Oostenrijk en Zwitserland. Veelal zijn dat landen die geen lid zijn van een bondgenootschap als de NAVO of die een directe militaire dreiging ervaren.

Een goed voorbeeld is het Finse stelsel. Op basis van de Finse Grondwet moet elke Fin een bijdrage leveren aan de nationale veiligheid. Voor mannen betekent dit een militaire dienstplicht van 165, 255 of 347 dagen, afhankelijk van de functie (of een civiel alternatief voor mannen met gewetensbezwaren).<sup>28</sup> Vrouwen kunnen sinds 1995 dienen op vrijwillige basis. Sinds 2018 wordt er gesproken over de invoeren van een maatschappelijke dienstplicht, waarbij zowel mannen als vrouwen zouden kunnen kiezen tussen een militaire of alternatieve dienstplicht. Een parlementaire commissie kwam in het najaar van 2021 met de aanbeveling om de hele generatie op te roepen voor een voorlichting over de dienstplicht en vrijwillige diensttijd. Het streven is om

26 Ministerie van Defensie, *Dienjaar Defensie*, 1 november 2022, Te raadplegen via: <https://www.defensie.nl/onderwerpen/dienjaar>. Zie ook <https://werkenbijdefensie.nl/dienjaar>; ‘Boswijk: goed nieuws dat dienjaar bij de krijgsmacht een succes is’, 20 januari 2023. Te raadplegen via: <https://www.cda.nl/actueel/nieuws/boswijk-goed-nieuws-dat-dienjaar-bij-de-krijgsmacht-een-succes-is>

27 CDA, *Recht doen. Een hoopvolle agenda voor heel Nederland*. Verkiezingsprogramma 2023-2027, Den Haag, 2023.

28 The Finnish Defence Forces, *Conscript service and training*, 2022. Te raadplegen via: <https://puolustusvoimat.fi/en/web/intti/in-service>

meer vrouwen te laten dienen, met als doel omvang en kwaliteit van de reserves veilig te stellen, de impact op de samenleving te vergroten (in het kader van nationale veiligheid), de bereidheid het land te verdedigen te vergroten en gendergelijkheid te bevorderen. Echter, in het rapport wordt ook benoemd dat er geen operationele noodzaak is om de gehele generatie te laten dienen.<sup>29</sup>

### **‘Scandinavisch model’: geselecteerde militaire dienst in beperkte aantallen**

Een bijzonder model van de militaire dienstplicht is de afgelopen tijd ontwikkeld in een aantal Scandinavische landen en is daarom wel bekend als het ‘Scandinavisch’ of ‘Zweeds’ model. In Noorwegen, Zweden en Denemarken geldt de militaire dienstplicht, in de eerste twee landen ook voor vrouwen. De praktische invulling is echter aangepast; elk jaar krijgt de generatie die aan de beurt is, de oproep om formulieren in te vullen over zaken als fysieke en mentale gezondheid, strafblad en motivatie. Vervolgens krijgt in Noorwegen en Zweden de groep met de beste resultaten nadere informatie en daarna selectie- en keuringsrondes. In Denemarken worden alle achttienjarige mannen opgeroepen voor een introductiedag waar ook een eerste keuring plaatsvindt; vrouwen mogen hiervoor vrijwillig opkomen. In Noorwegen gaat de oproep naar circa 60.000 negentienjarigen, in Zweden naar circa 100.000 achttienjarigen en in Denemarken naar circa 40.000 achttienjarige mannen. In Noorwegen blijven 8.000 tot 10.000 daadwerkelijke deelnemers over; in Zweden werkt men naar dergelijke getallen toe; in Denemarken betreft het circa 5.000 deelnemers. Over het algemeen voldoen de vrijwilligers in Noorwegen en Denemarken aan de behoefte van de krijgsmacht. Deelnemers dienen in Noorwegen een jaar, in Zweden ongeveer negen tot elf maanden, in Denemarken meestal vier maanden. In al deze landen zijn deelnemers na de dienstdienst door de krijgsmacht oproepbaar bij een crisissituatie. Niet-

---

29 Finnish Government, *Development of conscription and fulfilling national defence obligation. Report of the Parliamentary Committee. Publications of the Finnish Government*, nr. 91 (2021). Te raadplegen via: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163633>; Finnish Government, *Government's defence report. Publications of the Finnish Government*, nr. 80 (2021). Te raadplegen via: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163407>

deelnemers hoeven geen verplichte dienst te vervullen, maar kunnen wel vormen van maatschappelijk dienstwerk uitvoeren.<sup>30</sup>

### **Maatschappelijk vrijwillig diensttijdmodel gecombineerd met opgeschorte opkomstplicht**

In veel met name West-Europese landen is de situatie vergelijkbaar met die in Nederland; onder andere in België, Duitsland, Frankrijk en Italië is de militaire dienstplicht tot nader order opgeschort en bestaat daarnaast een programma voor vrijwillig, maatschappelijk dienstwerk, veelal omschreven als *citizen* of *civic services*. De wijze van organisatie en het soort sectoren en werkopdrachten verschilt aanzienlijk per land; zo bestaat in sommige landen als het Verenigd Koninkrijk de ‘service’ uit werk in een aantal weken achtereen, terwijl bijvoorbeeld in Duitsland de nadruk meer ligt op het faciliteren van vrijwilligerswerk in flexibelere zin. De gemene deler is dat de overheid op nationaal en/of regionaal niveau stimuleert dat burgers, vaak vooral jongeren, samen vrijwilligerswerk gaan doen in dienst van de maatschappij. *Citizen services* zijn veelal ontstaan als doorstart of institutionalisering van de alternatieven voor militaire dienstplicht die tijdens de Koude Oorlog bestonden – nog herkenbaar aan het woord ‘service’ – en ook vanuit de ambitie van overheden om vrijwilligerswerk te stimuleren en faciliteren.<sup>31</sup> De MDT kan ook worden gezien als een *citizen service*, in dit geval voor een specifieke doelgroep naar leeftijd en gebaseerd op een beperkte, vrijwillige en verspreide tijdsinvestering.

30 Zie onder meer Government Offices of Sweden, *Sweden re-activates conscription*, 2017. Te raadplegen via: <https://www.government.se/articles/2017/03/re-activation-of-enrolment-and-the-conscription/>;

Ministry of Defence of Sweden, *Main elements of the Government bill Totalförsvaret 2021–2025*, 2021. Te raadplegen via: <https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassader/nederlanderna-haag/documents/government-bill-totalforsvaret-20212025.pdf>

31 Alban van der Straten, *Citizen Service in Europe. A Comparison of the Six Autonomous National Programmes of: Germany, France, Italy, the Netherlands, Belgium and Luxembourg*, 2020. Te raadplegen via [https://service-citoyen.be/file/pdf/Citizen\\_Service\\_in\\_Europe\\_Comparative\\_Study\\_EN.pdf](https://service-citoyen.be/file/pdf/Citizen_Service_in_Europe_Comparative_Study_EN.pdf); Amanda Moore McBride e.a., ‘Civic Service Worldwide: Defining a Field, Building a Knowledge Base’, in: *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 33, nr. 4 (1 december 2004), p. 8-21.

# Inzichten in de effecten van een diensttijd

**Welke impact kan de diensttijd hebben? Daar is al best veel over bekend. Denk aan de effecten op sociale cohesie en persoonlijke voldoening, inzet voor de publieke zaak, de relatie tussen krijgsmacht en burger en de sociaal-economische gevolgen voor de dieners zelf.**

Er is wetenschappelijke literatuur beschikbaar die ingaat op de sociale en economische effecten van vrijwilligerswerk of een inzet voor de publieke zaak. Deze studies tonen veelal aan dat deelnemers meer voldoening uit hun leven halen, meer sociale contacten krijgen en nieuwe vaardigheden opdoen. Voor de langere termijn lijkt een inzet voor de samenleving ook te zorgen voor een betere positie op de arbeidsmarkt en een hoger inkomen.<sup>32</sup>

## Sociale cohesie en voldoening

Wat zou het effect kunnen zijn van een diensttijd voor de sociale cohesie? Uit internationale studies weten we in elk geval dat (onbetaald) werk in het publieke belang, in de adolescentie levensfase, bijdraagt aan een sterkere verbondenheid met gemeenschappen en de samenleving en betere mentale gesteldheid. In Nederland lijkt de MAS in de vroege, vrijwillige fase een positief effect te hebben gehad op het burgerschap en de maatschappelijke betrokkenheid van jongeren. De keuzevrijheid om een sector en invulling te kiezen die bij hen paste was van belang.<sup>33</sup> Vergelijkbare effecten zijn zichtbaar

32 Andreas Eberl en Gerhard Krug, 'When and How Does Volunteering Influence Wages? Evidence from Panel Data', in: *Acta Sociologica* 64, nr. 3 (2021), p. 274-93; Franz Hackl, Martin Halla, en Gerald J. Pruckner, 'Volunteering and Income. The Fallacy of the Good Samaritan?', in: *Kyklos* 60, nr. 1 (2007), p. 77-104; Stephan Meier en Alois Stutzer, 'Is Volunteering Rewarding in Itself?', in: *Economica* 75, nr. 297 (2008), p. 39-59.

33 René Bekkers en Linda Bridges Karr, *Evaluatieonderzoek Maatschappelijke Stage*, Utrecht, 2008. Een rapport van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht.

in de Maatschappelijke Diensttijd (MDT).<sup>34</sup> Dergelijke positieve effecten zijn minder waarneembaar bij deelname aan sterk activistische activiteiten.<sup>35</sup>

De militaire dienstplicht heeft soortgelijke positieve effecten. De ‘contacthypothese’ stelt dat de militaire dienstplicht een positief effect heeft op de sociale cohesie, omdat jonge mensen uit alle lagen van de samenleving samen dienen. De krijgsmacht wordt hierbij als een vormend en verbindend instituut gezien.<sup>36</sup> De militaire cultuur en context is belangrijk, waarbij deelnemers met elkaar worden gedwongen samen te werken en verantwoordelijkheid voor zichzelf en elkaar te nemen.<sup>37</sup> Zo gaven voormalige Israëliëse dienstplichtigen aan sociale vaardigheden te hebben ontwikkeld tijdens hun dienstplicht, sinds die tijd meer open te staan voor nieuwe ervaringen en andere mensen en zich meer onderdeel van een collectief te voelen.<sup>38</sup> Ook zou een dienstplicht polarisatie verminderen. De dienstplicht brengt jongeren van verschillende politieke voorkeuren en maatschappelijke achtergronden bij elkaar in een vormende fase van hun leven en stimuleert elkaars standpunten te respecteren en verkennen.<sup>39</sup>

34 Zie bijvoorbeeld Geraldina Metselaar, ‘Lau vond dankzij maatschappelijke dienstplicht zijn motivatie terug: “Ik wilde mezelf tegenkomen”’, in: *Algemeen Dagblad*, 6 september 2023. Te raadplegen via: <https://www.ad.nl/binnenland/lau-vond-dankzij-maatschappelijke-dienstplicht-zijn-motivatie-terug-ik-wilde-mezelf-tegenkomen-ac23ecd6/>

35 Parissa J. Ballard, Lindsay T. Hoyt, en Mark C. Pachucki, ‘Impacts of Adolescent and Young Adult Civic Engagement on Health and Socioeconomic Status in Adulthood’, in: *Child Development* 90, nr. 4 (2019), p. 1138-54; Zie voor de impact op het burgerschap en een methodologische discussie: Edward Metz, Jeffrey McLellan, en James Youniss, ‘Types of Voluntary Service and Adolescents’ Civic Development’, *Journal of Adolescent Research* 18, nr. 2 (2003), p. 188-203. Impacts of Adolescent and Young Adult Civic Engagement on Health and Socioeconomic Status in Adulthood 90, nr. 4 (2019)

36 Zie onder meer William A. Galston, Robert K. Fullinwider, en Mick Womersley, ‘Service in Deed?: Civic Engagement and the Prospect of Mandatory Military Service. III.’, in: Verna V. Gehring (red.), *Community Matters: Challenges to Civic Engagement in the 21st Century*, Lanham, 2005, p. 61-94; William L. Hauser, ‘Why America Should Restore the Draft: A Response to Liebert and Golby’s “Midlife Crisis? The All-Volunteer Force at 40”’, in: *Armed Forces & Society* 44, nr. 1 (2018), p. 181-85; Bastien Irondelle, ‘Civil-Military Relations and the End of Conscription in France’, in: *Security Studies* 12, nr. 3 (2003), p. 157-87.

37 Zie bijvoorbeeld ook de Defensie-variant van de MDT, als beschreven in: Metselaar, ‘Lau vond dankzij maatschappelijke dienstplicht zijn motivatie terug’.

38 Elisheva Rosman, ‘An Undergraduate School for the Nation: The Effect of Military Service on Veterans’ Social Perceptions’, in: *Nations and Nationalism* 26, nr. 4 (2020), p. 1033-53.

39 Chagai M. Weiss, ‘Compulsory Military Service Reduces Affective Polarization: Evidence from Conscription Reforms in Europe’, Conflict and Polarization Lab, Stanford King Center on Global Development, 2022. Te raadplegen via: [https://www.chagaiweiss.com/papers/inprogress/weiss\\_conscription.pdf](https://www.chagaiweiss.com/papers/inprogress/weiss_conscription.pdf)

Er bestaan ook onderzoeken die concluderen dat de effecten van vrijwilligerswerk, zoals de voldoening die eruit volgt en de motivatie om later nog vrijwilligerswerk voor de publieke zaak te doen, minder aanwezig zijn als het werk verplicht wordt.<sup>40</sup> Er zijn enige aanwijzingen dat hiervan in Nederland bij de verplichte MAS en tijdens experimenten met een meer verplichtende MDT ook wel sprake van was. Het lijkt van belang de persoonlijke motivatie, arbeidsvreugde en blijvende effecten op vrijwilligerswerk mee te wegen. Dit hangt ook samen met het maatschappij-brede draagvlak dat zou bestaan voor een meer verplicht diensttijdstelsel. Toch zijn er ook studies waaruit blijkt dat verplicht maatschappelijk dienstwerk door adolescenten nog altijd positieve uitwerkingen heeft voor hun ontwikkeling en de gemeenschap.<sup>41</sup>

### Inzet voor de publieke zaak

Voor de korte termijn kunnen vrijwillige stelsels al veel jongeren op de been krijgen, waarbij naamsbekendheid, goede organisatie, subsidie en sterke samenwerking met bijvoorbeeld onderwijs of maatschappelijke organisaties belangrijk zijn. De MDT, met 100.000 deelnemers tot nu toe, is nog altijd groeiende en kent positieve evaluaties. Tegelijkertijd is het ook duidelijk dat op basis van vrijwilligheid niet iedereen geactiveerd kan worden. Een verplichting zou kunnen helpen jongeren over de streep te trekken die uit zichzelf niet snel geneigd zijn zich in te zetten voor de ander en de samenleving.<sup>42</sup>

40 Arthur A. Stukas, Mark Snyder, en E. Gil Clary, 'The Effects of "Mandatory Volunteerism" on Intentions to Volunteer', in: *Psychological Science* 10, nr. 1 (1999), p. 59-64; Jeni Warburton en Jennifer Smith, 'Out of the Generosity of Your Heart: Are We Creating Active Citizens through Compulsory Volunteer Programmes for Young People in Australia?', in: *Social Policy & Administration* 37, nr. 7 (2003), p. 772-786; Jinho Kim en Kerem Morgül, 'Long-term consequences of youth volunteering: Voluntary versus involuntary service', *Social Science Research* 67 (2017), p. 160-175.

41 Susan M. Henney, Justin D. Hackett, en Marie Rose Porreca, 'Involuntary Volunteerism: What Happens When You Require People to "Do Good?"', in: *Journal of Service-Learning in Higher Education* 6 (2017); zie over de dynamieken van verplichting ook: Mark S. Sobus, 'Mandating Community Service: Psychological Implications of Requiring Prosocial Behavior', in: *Law & Psychology Review* 19 (1995), p. 153-182.

42 Zie: Hanneke Mateman en Monique van der Meulen, 'Effecten van maatschappelijke stage op de volunteerability van jongeren: Verplicht vrijwillig?', in: *Vrijwillige Inzet Onderzocht. MOVISIE*. 4 (2013), p. 121-130.; Edward Metz en James Youniss, 'A Demonstration That School-Based Required Service Does Not Deter—But Heightens—Volunteerism', in: *PS: Political Science & Politics* 36, nr. 2 (2003), p. 281-86; Anne A.J. van Goethem, *Me, Myself, and My Community. Antecedents, Processes, and Effects of Adolescent Volunteering. Ph.D. Dissertation Utrecht University*, 2013.

Het is evident dat op de korte termijn een verplichte (maatschappelijke) diensttijd tot hogere deelnameaantallen leidt; de verplichtstelling van de MAS en vervolgens opheffing daarvan geven daarvoor aanwijzingen. Een van de keerzijden is dat de kwaliteit, de motivatie en het soort werk dat werd gedaan binnen die MAS nogal uiteenliepen. In jaren na de opheffing van de verplichting en subsidiëring liep de MAS-deelname met tientallen procenten terug. In 2016 was er bij een meerderheid van de door de onderwijsinspectie onderzochte scholen nog wel een vorm van Maatschappelijke Stage in gebruik, veelal vrijwillig en binnen het burgerschapsonderwijs. Maar ook hier leek het aantal uren en deelnemers teruggelopen.<sup>43</sup> Een duidelijk signaal werd afgegeven door maatschappelijke organisaties die werken op basis van vrijwilligers. Toen het politiek voornemen voor de afschaffing van de verplichting in 2014 bekend werd, schreef een groep prominente maatschappelijke- en scholenorganisaties een protestbrief. Ondertekenaars waren onder andere de Hartstichting, het Nationaal Ouderenfonds, Natuurmonumenten, Scouting Nederland en Staatsbosbeheer.<sup>44</sup> Ook leerlingen die een (verplichte) Maatschappelijke Stage hadden gelopen, beschouwden in meerderheid hun inzet als zinnig.<sup>45</sup> De MDT, met 100.000 deelnemers tot nu toe, is nog altijd groeiende en kent positieve evaluaties

Over het effect op het blijven hangen van jongeren in een betaalde baan bij de sector – zelfs organisatie – waar zij hun diensttijd al dan niet verplicht hebben voltooid, is niet zo veel informatie beschikbaar. Voor Defensie is dit altijd een belangrijk effect geweest; tijdens de Koude Oorlog ging een deel van de dienstplichtigen verder als beroepsmilitair of elders in de Defensieorganisatie. Ook nu is een van de hoofddoelen van de vrijwillige Defensie-initiatieven rond de diensttijd om dit effect te bereiken – de eerste tekenen lijken gunstig. De vraag is hoe belangrijk vrijwilligheid in dit kader is. Het lijkt voor de hand te liggen dat als jongeren zelf kunnen kiezen of en in welke sector op welke wijze zij hun diensttijd vervullen, de kans groter is dat zij ook gemotiveerd zullen blijven om hun carrière daar te vervolgen. Daar staat tegenover dat een verplichte kennismaking met een sector die iemand zelf niet snel zou kiezen, voor een positieve verrassing kan zorgen.

43 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Inspectie van het Onderwijs, *Burgerschap op school. Een beschrijving burgerschapsonderwijs en de maatschappelijke stage*, 2016. Te raadplegen via: <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2017/02/07/burgerschap-op-school>.

44 Ruime steun voor afschaffen verplichte stage', in: *NU*, 4 februari 2014. Te raadplegen via: <https://www.nu.nl/politiek/3693130/ruime-steun-afschaffen-verplichte-stage.html>

45 1V Jongerenpanel, 'Onderzoek Maatschappelijke Stage' (1Vandaag en scholieren.com, 2012).



## Relatie tussen krijgsmacht en samenleving

Een voordeel van (gedeeltelijk) militaire diensttijdvarianten is mogelijkwerwijs dat zulke stelsels de band tussen krijgsmacht en samenleving wederzijds kunnen versterken in een tijd waarin die band onderontwikkeld is. Onderzoek naar de Zweedse situatie laat zien dat de verankering van de Zweedse krijgsmacht in de samenleving is afgenomen na de afschaffing van de dienstplicht. Een ander mogelijk effect is dat de rekrutering van nieuw personeel moeilijker kan zijn.<sup>46</sup>

Er lijken hier grote parallellen te bestaan met de Nederlandse situatie. Sinds de afschaffing van de dienstplicht is onze veiligheid en afschrikking uitbesteed aan de Amerikanen en aan onze eigen volledig geprofessionaliseerde krijgsmacht (in samenwerking met diensten en organisaties).<sup>47</sup> De steun voor de Nederlandse krijgsmacht is op een min of meer constant niveau gebleven sinds 2017, rond 7.1. De krijgsmacht wordt gezien als een noodzakelijk instituut voor Nederland (7.6). De waardering voor de taakuitvoering is wel omlaaggegaan, waarbij er meer steun is voor de derde hoofdtaak (ondersteuning van de civiele autoriteiten – 7.5) dan voor de eerste (6.6) en tweede (6.8).<sup>48</sup>

Het is echter ook mogelijk dat verplichte deelname juist zorgt voor negatieve associaties met de organisatie waar het verplichte werk moet worden gedaan, inclusief de krijgsmacht.<sup>49</sup> Net als met hierboven belichte maatschappelijke diensttijdvormen kan binnen de militaire dienstplicht de keuzevrijheid voor soorten werk en locatie de positieve effecten versterken, net als de kwaliteit van het verplichte werk zodat deelnemers voelen dat zij iets nuttigs doen. Kortgezegd geven onderzoeken en vergelijkingen met andere landen geen eenduidig antwoord op het effect van een (gedeeltelijk) militair dienststelsel over de relatie tussen leger en samenleving, maar lijken over het

46 C. Wallenius, C. Brandow, A.K. Berglund, & E. Jonsson, 'Anchoring Sweden's Post-conscript Military: Insights From Elites in the Political and Military Realm', in: *Armed Forces and Society* 45, nr. 3 (2021), p. 452-471. Te raadplegen via: <https://doi.org/10.1177/0095327X18755107>

47 B. Boëne, 'Shifting to All-Volunteer Armed Forces in Europe, 1994-2011: why, how, with what effects?', in: *Revue Militaire Suisse*, 2011, p. 13-23; W.L. Hauser, 'Why America Should Restore the Draft: A Response to Liebert and Golby's "Midlife Crisis? The All-Volunteer Force at 40"', in: *Armed Forces and Society* 44, nr. 1 (2018), p. 181-185; P.M. Shields, 'Dynamic Intersection of Military and Society', in: *Handbook of Military Sciences*, New York, 2020, p. 1-23.

48 D.F. Konings & R. van Der Grient, *Draagvlakmonitor Defensie Tweede helft 2021, 2022*.

49 Voor internationaal kwantitatief onderzoek, zie bijvoorbeeld Ioannis Choulis, Zorreta Bakaki, en Tobias Böhmelt, 'Public Support for the Armed Forces: The Role of Conscription', in: *Defence and Peace Economics* 32, nr. 2 (2021), p. 240-51; Vincenzo Bove, Riccardo Di Leo, en Marco Giani, 'Military Culture and Institutional Trust: Evidence from Conscription Reforms in Europe', in: *American Journal of Political Science*, 2022.

algemeen de eerste tekenen gunstig mits bij het inrichten van het stelsel goed rekening wordt gehouden met de verwachtingen en behoeften van zowel de krijgsmacht als van jongeren en de samenleving als geheel.

### Sociaal-economische gevolgen

Bij het invoeren van een grootschalig diensttijdstelsel moet goed worden nagedacht over de financiële en sociaal-economische effecten op deelnemende jongeren en op organisaties. De financiële positie van jonge mensen verdient aandacht. Hun positie op de arbeids- en woningmarkt is lang niet altijd gemakkelijk. Er moet een behoorlijke vergoeding op het niveau van het minimumloon tegenover de diensttijd staan, om in de kosten van levensonderhoud te kunnen voorzien. Ook moet voorkomen worden dat bepaalde groepen, zoals jongeren uit welgestelde families, zich kunnen onttrekken aan de diensttijd. De sociaal-economische verschillen zouden hierdoor juist kunnen toenemen. Toch zijn er veel kansen. Werk in dienst van de samenleving blijkt verrassend vaak gunstig voor een latere levensloop, ook in financiële zin.<sup>50</sup>

Een belangrijke factor lijkt dat jongeren die vrijwilligerswerk doen, zoals ook de MDT, veel invloed hebben op de tijdsbesteding, de sector en het type werkzaamheden, waardoor het werk mogelijk beter aansluit op de studie en het latere carrièrepad. Zelfontplooiing is mede in dit kader als tweede doelstelling van de MDT gekozen. Het is goed om de voordelen voor jongeren te onderzoeken en ook te benoemen, maar 'investeren in jezelf' is niet het doel op zich. De nadruk ligt er meer op dat mensen groeien in contact met elkaar en op die manier elkaar en de samenleving versterken; dat jongeren met dit dienstwerk vaardigheden, kennis en netwerken opdoen is voor henzelf en de maatschappij een mooie bijkomstigheid.

50 Zie onder meer Julien Grenet, Robert A. Hart, en J. Elizabeth Roberts, 'Above and beyond the Call. Long-Term Real Earnings Effects of British Male Military Conscription in the Post-War Years', in: *Labour Economics* 18, nr. 2 (2011), p. 194-204; Thomas K. Bauer e.a., 'Evaluating the Labor-Market Effects of Compulsory Military Service', in: *European Economic Review* 56, nr. 4 (2012), p. 814-29; David Card en Ana Rute Cardoso, 'Can Compulsory Military Service Raise Civilian Wages? Evidence from the Peacetime Draft in Portugal', in: *American Economic Journal: Applied Economics* 4, nr. 4 (2012), p. 57-93; Eleri Lillemäe, Kairi Kasearu en Eyal Ben-Ari, 'Making Military Conscription Count? Converting Competencies between the Civilian and Military Spheres in a Neoliberal Estonia', in: *Current Sociology*, 13 maart 2023; Kim en Morgül, 'Long-term consequences of youth volunteering'. *American Economic Journal: Applied Economics* 4, nr. 4 (2012)

# Voorstel voor een nieuw diensttijdstelsel

**Je inzetten voor de samenleving en iets doen voor een ander, mensen ontmoeten buiten je eigen leefwereld, je talenten ontwikkelen, en zo bijdragen aan een weerbare en sterke samenleving: dat zijn de doelen van ons voorstel voor een nieuw diensttijdstelsel. Maar hoe kan zo'n diensttijd praktisch worden vormgegeven?**

Het uiteindelijke nieuwe diensttijdstelsel zoals we dat voor ons zien, behelst een dientijd van zes tot twaalf maanden voor jongeren en jongvolwassenen, in te vullen in een passende periode tussen 16 en 27 jaar. Deze diensttijd worden uitgevoerd in diverse sectoren die het algemeen belang dienen, in voltijd of deeltijd, afhankelijk van de sector en het soort werk.

In dit stelsel wordt een aantal bestaande structuren en initiatieven gecombineerd. Het stelsel wordt vanuit de rijksoverheid ingevoerd en georganiseerd. Er zal veel ruimte zijn voor initiatieven en eigen invulling door de deelnemers en de maatschappelijke partners. De deelnemende jongeren en jongvolwassenen krijgen voor hun dientijd het wettelijk minimumloon.

## Gefaseerde invoering

Het nieuwe stelsel wordt in fases ingevoerd; een stelsel van dergelijke omvang heeft tijd nodig om goed opgebouwd te worden, zodat we er ook stapsgewijs van kunnen leren. De eerste fase is een uitbouw van de Maatschappelijke Diensttijd gecombineerd met de invoering van het Scandinavisch model voor Defensie. Er wordt aangesloten bij de al bestaande dienstplichtbrief, die alle jongeren krijgen als zij 17 jaar worden. Bij deze bestaande brief wordt een enquête gevoegd die ingaat op de motivatie, talenten en voorkeuren voor soorten werk en sectoren. Alle 180.000 tot 200.000 17-jarigen worden geacht deze enquête in te vullen; op basis van de uitkomsten worden enkele honderden tot duizenden jongeren uitgenodigd voor een dienstjaar bij Defensie. De rest

wordt op basis van motivatie en talenten uitgenodigd en gestimuleerd om aan een project van de bestaande Maatschappelijke Diensttijd deel te nemen. Als jongeren al op 16-jarige leeftijd de dienstdienst willen vervullen, is dat mogelijk: zij kunnen dan uit eigen beweging de enquête invullen; dit geldt niet voor sectoren of specifiek dienstdienstwerk waar deelnemers meerderjarig voor moeten zijn, bijvoorbeeld Defensie.

In de volgende fase zal de dienstdienst een meer verplicht karakter krijgen. Het programmeerteam MDT zal worden versterkt en nauw samenwerken met de ministeries van Defensie en Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Zij zullen samen met maatschappelijke sectoren als de zorg, het onderwijs, de politie en de brandweer de MDT-trajecten veranderen in het model van het Dienjaar bij Defensie: de bedoeling is dat jongeren in de zes tot twaalf maanden dienstdienst een opleiding krijgen en volwaardig meedraaien in de organisatie en sector van hun dienstdienst. In convenanten met de sectoren worden deze trajecten vastgelegd, met de juridische en financiële kaders. De verplichting wordt gerealiseerd op basis van de militaire dienstplicht: de opkomstplicht wordt heringevoerd en ingevuld zoals in het Scandinavisch model, waarbij enkele duizenden gemotiveerde jongeren worden opgeroepen. De overige jongeren vervullen hun dienstdienst in een van de overige aangehaakte sectoren. Er is dus in de praktijk géén sprake van een algemene opkomstplicht. Bovendien worden (gedeeltelijke) uitzonderingen voor de verplichting ingesteld en alternatieve trajecten ontworpen, zoals voor jongeren met fysieke of mentale beperkingen en voor uitzonderlijke (familie)omstandigheden.

Proefsgewijs wordt onderzocht hoe deze indeling van een groot cohort jongeren het effectiefst vormgegeven kan worden: een mogelijkheid is de vragenlijst bij de dienstdienstbrief uit te breiden zodat jongeren voorkeuren en geschiktheid voor werk in deelnemende sectoren kunnen aangeven. Andere opties zouden een verplichte oriëntatiedag of een online-matchingtraject kunnen zijn. Ook moet worden bijgehouden wat de ervaringen van de deelnemende jongeren en de effecten op de deelnemende sectoren zijn. Bij het onderzoeken van de effecten wordt ook gelet op de financiële positie van jongeren en eventuele neveneffecten, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt.

### **Wat betekent de dienstdienst in het kort?**

- Een verplichte dienstdienst voor alle Nederlandse jongeren tussen de 18 en 27 jaar of eerder, bij vroege schoolverlaters. Het doel is het ontmoeten van mensen buiten de eigen leefwereld, iets doen voor een ander en bijdragen aan een weerbare samenleving en stabiele democratische rechtsstaat.

- Enkele honderden, opbouwend tot enkele duizenden, jongeren kunnen een voltijds dienstjaar bij Defensie vervullen. Deze jongeren moeten meerderjarig zijn.
- De overige jongeren vervullen een fulltime of parttime diensttijd van zes tot twaalf maanden bij een sector die het algemeen belang dient, zoals de zorg, het onderwijs of de politie.
- De deelnemers aan de diensttijd krijgen wettelijk minimumloon.
- Gezien de omvang van de operatie is sprake van een overgangperiode van enkele jaren, waarin van vrijwillige deelname wordt toegewerkt naar een verplichting.

### Hoe worden jongeren geworven?

- Alle Nederlandse jongeren ontvangen als ze zeventien jaar worden van de rijksoverheid een maatschappelijke diensttijd-brief.
- Bij de diensttijd-brief wordt een verplicht in te vullen vragenformulier gevoegd. Hiermee kunnen motivatie, talenten, voorkeuren en gezondheid worden vastgelegd.
- De jongeren (dat zijn er ongeveer 180.000 tot 200.000 per jaar) worden op basis van hun enquêteresultaten benaderd voor het dienstjaar bij Defensie of voor de bestaande Maatschappelijke Diensttijd-projecten (MDT) in de publieke sector of een maatschappelijke organisatie. Zij worden sterk aangemoedigd om in voltijd of deeltijd een diensttijd te vervullen. Initieel is dat vrijwillig.
- Op basis van een ‘matching’ (motivatie en voorkeuren) roepen de deelnemende organisaties jongeren op om de diensttijd te vervullen. Vervolgens volgt overleg over de plaatsing en periode, waarbij de kaders wel sectorbreed gelijk zijn.
- Op termijn krijgt de diensttijd een meer verplicht karakter. De eerste verplichting die wordt ingevoerd, is het deelnemen aan een diensttijd-oriëntatiedag. Daar presenteren de instellingen en organisaties zichzelf. Een volgende stap is de verplichting van het vervullen van de maatschappelijke diensttijd.

### Hoe wordt de maatschappelijke diensttijd georganiseerd?

- Verantwoordelijk voor de organisatie van de maatschappelijke diensttijd is het programmateam achter de bestaande Maatschappelijke Diensttijd (MDT). Deze MDT is nu een programmaonderdeel van het ministerie van Onderwijs (Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, OCW), maar zal meer ingebed worden bij het ministerie van Welzijn (Volksgezondheid, Welzijn

en Sport, VWS) dat nauw samenwerkt met het ministerie van Defensie. De doelen zijn immers niet in de eerste plaats talentontwikkeling, maar vooral ontmoeting en iets doen voor anderen en de samenleving. Het ministerie van Defensie is verantwoordelijk voor de organisatie van het dienstjaar bij Defensie.

- Het programmateam van de MDT zal snel meer middelen en slagkracht moeten krijgen om uit te kunnen groeien naar een volwaardige organisatie. Dit gebeurt stapsgewijs, zodat geleerd kan worden van de ervaringen met de dienstdienst.
- Belangrijk is de samenwerking met publieke en maatschappelijke partners. De rijksoverheid sluit een convenant met geïnteresseerde sectoren, publieke instellingen en maatschappelijke organisaties. Hiermee wordt zeker gesteld dat de vervulling van de dienstdienst aansluit bij een behoefte. Belangrijk is ook dat de betreffende organisaties logistiek voorbereid zijn en voldoende begeleiding kunnen faciliteren. De overheid werkt met publieke sectoren die veelal al betrokken zijn bij de bestaande Maatschappelijke Dienstdienst, zoals de zorg, het onderwijs en de politie. In de convenanten worden de voorwaarden geschapen voor de dienstdienst; het werk moet nuttig en verantwoord zijn, de benodigde opleiding en eventuele huisvesting worden gegarandeerd en de juridische en financiële kaders worden afgesproken. De deelnemende organisaties zullen worden gecertificeerd.
- De maatschappelijke dienstdienst zal op termijn een verplicht karakter krijgen via Defensie. Juridisch kan de verplichting via Defensie vorm krijgen. Dat gebeurt dan via de militaire dienstplicht, met een ontheffing voor maatschappelijke taken.

# Bijlage 1

## Drie juridische mogelijkheden voor een verplichte diensttijd

Verplichte varianten worden juridisch ingeperkt. Artikel 4 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) schrijft voor dat mensen niet mogen worden verplicht tot arbeid. De dienstplicht is daarvan uitgezonderd, evenals de vervangende dienstplicht. Ook ‘normale burgerplichten’ gelden niet als dwangarbeid (art. 4 lid 3d).

Een verplichte variant van dientijd zou op verschillende manieren vorm kunnen krijgen. Ten eerste door heractivering van de opkomstplicht, al dan niet met een ruime mogelijkheid tot alternatieve niet-militaire dienstvervulling. De Nederlandse wetgeving is hier klaar voor. Artikel 98 van de Grondwet stelt: ‘1. de krijgsmacht bestaat uit vrijwillig dienenden en kan mede bestaan uit dienstplichtigen. 2 De wet regelt de verplichte militaire dienst en de bevoegdheid tot opschorting van de oproeping in werkelijke dienst.’

De tweede mogelijkheid is om de diensttijd te verplichten via het onderwijs.<sup>51</sup> In Nederland bestaat het precedent van de Maatschappelijke Stage. De verplichting was destijds verankerd in de Onderwijswet; de stage was een verplicht onderdeel van het curriculum en daarmee voorwaarde voor het behalen van een diploma. Wetswijzingen zouden nodig zijn via de kwalificatieplicht om jongeren boven de 18 plichtig te maken, aangezien een deel van de jongeren op die leeftijd al klaar is met het volgen van opleidingen.<sup>52</sup>

Een ‘waterdichte’ verplichte diensttijd (her)invoeren via het onderwijs zal de vorm van de voormalige verplichte MAS sterk moeten benaderen, waaronder het richten op de leeftijdscategorie rond de 15 jaar. Daarbij komt dat verplicht diensttijdwerk via het onderwijs een inkadering in de opleiding vraagt en concurreert met de beschikbare kloktijd voor onderwijs.

---

51 Zoals ook gesuggereerd in: CDJA, *Algemene Dienstverlening, Nu of Nooit*; Zie voor de uitwerking van enkele vormen hiervan ook: Andersson Eiffers Felix, *Volledig vrijwillig of een verplichte vorm? Verkenning van een meer verplichtende variant van MDT*, Utrecht, januari 2021.

52 Andersson Eiffers Felix, *Volledig vrijwillig of een verplichte vorm?*

.....

Een derde mogelijkheid, is een verplichte diensttijd voor bepaalde groepen, bijvoorbeeld als tegenprestatie voor (jonge) uitkeringsgerechtigden en/of vroegtijdige schoolverlaters.<sup>53</sup>

Bij vrijwilligheid kan sprake zijn van wetgeving over stages, inclusief vergoedingen als de diensttijd via het onderwijs loopt, of in het geval van de MDT de subsidievoorwaarden voor deelnemende organisaties.<sup>54</sup>

.....

53 Andersson Elffers Felix, *Volledig vrijwillig of een verplichte vorm?*

54 Zie voor dit laatste punt: Rijksoverheid, 'Subsidieregeling 5a – MDT Continueren en opschalen', ministeriele-regeling, 2022. Te raadplegen via: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0046343/2022-06-10>



# Bijlage 2

## Juridisch kader voor het uitvoeren van arbeid in risicovolle sectoren

Relevant is het juridisch kader van het uitvoeren van arbeid in risicovolle en verantwoordelijke sectoren. Werk in iedere sector brengt bepaalde verantwoordelijkheden met zich mee en dat heeft consequenties voor de juridische inkadering van dienststijdsels. Zo zijn medewerkers in de zorg (mede) verantwoordelijk voor de gezondheid van patiënten die aan hen toevertrouwd zijn; in het onderwijs is het goede voorbeeld geven voor, en correct omgaan met kinderen – een beïnvloedbare en soms kwetsbare doelgroep – zeer belangrijk. Het belang van het goed en betrouwbaar uitvoeren van toevertrouwde taken in sectoren als de brandweer en de politie, die directe invloed hebben op de veiligheid van burgers, spreekt voor zich. In deze sectoren gelden daarom specifieke opleidingseisen, veiligheidseisen als het kunnen overleggen van een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) en juridische kaders om genoemde verantwoordelijkheden in goede banen te leiden.

Het is daarom van belang dat jongeren die een diensttijd vervullen in deze sectoren de benodigde basisopleiding krijgen om hun taken verantwoord uit te kunnen voeren, maar ook dat er een juridisch kader bestaat dat draait om de rechten en plichten van de dienstdoende jongere, het voorkomen van ongelukken en misstanden en de aansprakelijkheid. Een goed voorbeeld is dat van Defensie. De krijgsmacht heeft van oudsher een juridisch kader voor handen dat specifiek geldt voor de inzet van reservisten en dienstplichtigen; dat is niet verwonderlijk, aangezien Defensie in het verleden het grootschalige dienstplichtstelsel uitvoerde en bovendien bij uitstek een sector is met een zeer grote verantwoordelijkheid richting de eigen medewerkers en de samenleving, in het kader van de omgang met geweldsmiddelen en de taak om de veiligheid van het land te garanderen. Bij de krijgsmacht regelt dit kader onder meer de aansprakelijkheid van het individu maar ook van de staat en de krijgsmacht, het handhaven van orde en kwaliteit van handelen, de maatregelen die genomen mogen worden om deelnemers te kunnen houden aan hun taken en verantwoordelijkheden en de rechten van deelnemers aan de diensttijd.

In andere sectoren bestaan over het algemeen geen vergelijkbare kant en klare juridische kaders die specifiek kunnen dienen voor jongeren die in het kader van een diensttijd werk komen uitvoeren. Natuurlijk zijn er wel andere

juridische kaders om op voort te bouwen, onder andere geldend voor stagiairs, deelnemers aan MDT-projecten, tijdelijke medewerkers en zzp'ers.

Resumerend is het van groot belang dat, bij het invoeren van een diensttijdstelsel waarin jongeren voor langere periodes verantwoordelijk werk zullen uitvoeren, de overheid met de sectoren en afgevaardigden van jongeren duidelijke juridische kaders vastlegt. Daarmee worden de kwaliteit en betrouwbaarheid van het werk gegarandeerd, weten sectoren waar zij aan toe zijn met deze nieuwe groep 'werknemers', en wordt voorkomen dat de positie van jongeren binnen diensttijdwerk een kwetsbare is.



**WI**  
*Wetenschappelijk  
Instituut*